

NASTAVNO-NAUČNOM VEĆU FILOZOFSKOG FAKULTETA U BEOGRADU
ODELJENJU ZA PSIHOLOGIJU

Izveštaj komisije za ocenu i odbranu doktorske disertacije

"Struktura, determinante i korelati leksički deriviranih socijalnih stavova u Srbiji"

kandidata Bobana Petrovića

Odlukom Nastavno-naučnog veća Univerziteta u Beogradu – Filozofskog fakulteta, donetoj na sednici 8. marta 2016. godine, izabrani smo u Komisiju za ocenu i odbranu doktorske disertacije "*Struktura, determinante i korelati leksički deriviranih socijalnih stavova u Srbiji*", koju je podneo doktorand Boban Petrović.

Budući da su se stekli svi neophodni formalni uslovi, čast nam je što možemo da podnesemo sledeći:

IZVEŠTAJ

Osnovni podaci o kandidatu

Boban Petrović je rođen 30. avgusta 1978. godine u Surdulici. Diplomirao je 2005., sa prosečnom ocenom 8.57, a master studije završio (sa prosečnom ocenom 9.76) 2008. godine na Odeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Upisao je doktorske studije pod mentorstvom prof dr Gorana Kneževića na Filozofskom fakultetu u Beogradu školske 2008/2009. godine, i tokom studija ostvario prosečnu ocenu 9.22.

Od 2001. godine aktivno radi na unapređenju položaja osoba sa invaliditetom, pre svega u okviru organizacije "Asocijacija za promovisanje inkluzije Srbije". Boban Petrović ima i značajno pedagoško iskustvo. U periodu 2009-2011, bio je angažovan kao asistent za nastavno-naučnu oblast Istraživanje i merenje u psihologiji pri Fakultetu za primenjenu psihologiju, Beograd. Tokom 2012. godine je bio angažovan kao trener-ekspert za socijalnu inkluziju od strane Delegacije Evropske unije u Republici Srbiji. Na razvoju i realizaciji programa obuke saradivao je i sa Republičkim zavodom za socijalnu zaštitu.

Pored toga, bio je istraživač-saradnik na različitim projektima, počev od CONNECT studije Instituta za mentalno zdravlje, koji se bavio problemima osoba sa post-traumatskim stresnim poremećajem u Srbiji nakon ratova (2005-2007). Radio je i na istraživačkim projektima "Kvalitativno snimanje potreba dece sa ometenošću u biološkim i hraniteljskim porodicama" (2010), UNICEF i "Vrednovanje projekta ogleda u srednjem stručnom obrazovanju" (2011), Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Beograd.

Uključen je i u nekoliko međunarodnih istraživačkih projekata: "Relationship between personality and schizotypy – metaanalysis" (2011-16), "Cross-cultural thinking enjoyment" (2015-), "Many Labs 2: Investigating Variation in Replicability Across Sample and Setting" (2014-), "Many Labs 5: Can conducting formal peer review in advance improve reproducibility?" (2016-), kao i u dva COST projekta: IS 1106 "Offender supervision in Europe" i IS 1107 "European Network of conflict research".

Od marta 2012. godineradi kao istraživač pripravnik u Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije". Recenzent je za časopise "Psihologija" i "Psihološka istraživanja". Dobitnik je stipendija International Society for Study of Individual differences – ISSID (2013) i The European Association of Personality Psychology - EAPP (2014) za učešće na konferencijama, kao i nagrade za najboljeg recenzenta časopisa Psihologija za 2015. godinu.

Objavio je preko 20 radova u nacionalnim i međunarodnim časopisima, uključujući i Personality and Individual Differences, Journal of Individual Differences, Applied Psycholinguistics, Psihologija, Primenjena psihologija. Prezentovao je oko 70 radova na nacionalnim i međunarodnim naučnim skupovima. Neki od radova koji se tiču njegove doktorske disertacije su: Međedović, J., & Petrović, B. (2015). Socijalni stavovi kao medijatori odnosa ličnosti i mentalnog sklopa militantnih ekstremista. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 34, 7-25; Međedović, J., & Petrović, B. D. (2013). Predictors of party evaluation in post-conflict society: The case of Serbia. *Psihologija*, 46, 27-43; Petrović, B., & Međedović, J. (2011). Struktura socijalnih stavova baziranih na leksičkom pristupu na srpskom govornom području. *Sociologija*, 53, 195-212. Radovi su mu citirani 20 puta.

U dosadašnjem istraživačkom radu pretežno se bavio pitanjima individualnih razlika u ljudskom ponašanju, pre svega ličnosti i stavova, uključujući probleme socijalnog uključivanja, antisocijalnog ponašanja i ideološki motivisanog nasilja. Član je Association for psychological science – APS i International Society of Political Psychology - ISPP.

Osnovni podaci o disertaciji

Doktorska disertacija Bobana Petrovića pod nazivom "Struktura, determinante i korelati leksički deriviranih socijalnih stavova u Srbiji" sastoji se od ukupno 355 stranica. Rad je pisan na srpskom jeziku, štampan je na papiru A4 formata, sa marginama od 30mm. Prored osnovnog teksta je podešen na 1.5 red. Rad sadrži ukupno 54 tabele i 7 grafikona. Tekst rada sastavljen je od sledećih segmenata: Uvod (str. 1-94), koji je sastavljen od sledećih poglavlja: O socijalnim stavovima (str. 1-8), Modeli strukture socijalnih stavova (str. 9-36), Bazični socijalni stavovi – leksički pristup (str. 37-46), Ličnost i bazični socijalni stavovi (str. 47-61), Nomološka mreža bazičnih socijalnih stavova (str. 62-76), Uloga socijalnih stavova u razumevanju socijalno-relevantnog ponašanja (str. 77-86) i Individualne i kontekstualne determinante bazičnih socijalnih stavova (str. 87-94); Problem istraživanja (str. 95-96); Studija I (str. 97-145), koja sadrži sledeća poglavlja: Ciljevi istraživanja (str. 97-98), Metod istraživanja (str. 98-108), Rezultati istraživanja (str. 109-145); Studija II (str. 146-200), koja sadrži sledeća poglavlja: Ciljevi istraživanja (str. 146-150), Metod istraživanja (str. 151-159), Rezultati istraživanja (str. 160-200); Dodatne analize (str. 201-208); Diskusija (str. 209-253); Završna razmatranja (str. 254-261); Literatura (str. 261-288), koja sadrži 349 referenci; Prilozi (str. 289-355). Struktura disertacije je dobro sačinjena. Predmet, ciljevi i hipoteze u istraživanju su jasno i precizno formulisani, a bibliografija je relevantna i savremena.

Predmet i cilj disertacije

Predmet ove disertacije je ispitivanje univerzalnosti strukture bazičnih socijalnih stavova. Referentni okvir na koji se disertacija naslanja je leksička hipoteza i njena primena na područje socijalnih stavova. Naime, leksički istraživački pristup, koji je inače dominantan u psihologiji ličnosti, nudi mogućnost kreiranja modela strukture bazičnih socijalnih stavova na bazi reprezentativnog uzorka stavova, koji su kodirani u jeziku. Rezultati prethodnih istraživanja na engleskom (Saucier, 2000, 2013) i rumunskom (Krauss, 2006) govornom području ukazala su

na mogućnost da se prostor bazičnih socijalnih stavova može opisati kroz 5 širokih stavovskih dimenzija - tradicionalni i religiozni izvori autoriteta, lični interesi, poštovanje demokratskih vrednosti, subjektivna spiritualnost i egalitarizam, dok je istraživanje koje je sproveo kandidat (Petrović & Međedović, 2011) pokazalo da se u Srbiji može očekivati i izolovanje faktora nacionalne privrženosti.

Iako je predložen pre više od deset godina, ovaj model je relativno malo proveravan, a samim tim, nije dovoljno ispitan ni njegov potencijal za sistematizaciju i izgradnju jednog globalnog, univerzalnog okvira za proučavanje individualnih razlika u bazičnim socijalnim stavovima i njihovim implikacijama za razumevanje različitih socijalnih fenomena. Istraživanje realizovano u okviru ove disertacije je praktično prvo istraživanje socijalnih stavova bazirano na leksičkoj hipotezi kada je u pitanju srpski jezik, i prvo kada su u pitanju slovenski jezici generalno i, samim tim, prvo na ovim prostorima. Ova disertacija je, dakle, usmerena pre svega na ispitivanje mogućnosti razvoja leksičkog modela socijalnih stavova deriviranih iz rečnika srpskog jezika, mogućnosti replikacije osnovnog, Sosijeovog (Saucier, 2000, 2013) modela bazičnih socijalnih stavova, a samim tim i doprinosa odgovoru na pitanje univerzalnosti strukture bazičnih socijalnih stavova.

U okviru ovog istraživanja, realizovane su dve međusobno povezane studije. Prva studija imala je za cilj da kreira endogeni leksički model bazičnih socijalnih stavova deriviranih iz rečnika srpskog jezika, kao i se da dobijeni model uporedi sa izvornim (Sosijeovim) modelom, karakterističnim za englesko govorno područje.

Druga studija imala je za cilj da ispita replikabilnost dobijenog leksičkog modela bazičnih socijalnih stavova deriviranih iz rečnika srpskog jezika, kao i da doprinese dubljem razumevanju prirode i sadržaja dobijenih stavovskih dimenzija kroz ispitivanje njihovog odnosa sa eksternim, neleksičkim merama socijalnih stavova (socijalne dominacije, egalitarizma, makijavelizma, nacionalizma, religioznosti, spiritualnosti, konzervativizma, tradicionalizma, autoritarnosti). Ova studija imala je za cilj i da razmotri specifičan položaj leksičkih socijalnih stavova u kontekstu drugih konstrukata sličnog eksplanatornog nivoa poput vrednosti, moralnih osnova, konfliktnog etosa i militantnog ekstremizma. U ovom kontekstu, posebno je ispitan odnos leksičkih socijalnih stavova i bazičnih dimenzija ličnosti. Time je, u stvari, kreirana svojevrsna nomološka mreža ekstrahovanih socijalnih stavova. Još jedan cilj ove studije bio je i da ispita potencijalni doprinos

dobijenog modela leksičkih socijalnih stavova i njegove operacionalizacije razumevanju različitih relevantnih socijalno-psiholoških kriterijuma, pre svega političkog, odnosno glasačkog ponašanja, ali i odnosa prema specifičnim društvenim temama, poput pridruživanja Evropskoj uniji, nezavisnosti Kosova, pitanja imigranata. Na kraju, ova studija usmerena je i na ispitivanje efekata različitih kontekstualnih, pre svega socijalnih, ali i individualnih faktora na socijalne stavove, kako bi se utvrdile specifične determinante leksičkih socijalnih stavova.

Osnovne hipoteze

U prvoj studiji, kandidat je postavio sledeće pretpostavke:

H1. U skladu sa prethodnim istraživanjima (Saucier, 2000, 2013; Krauss, 2006), izolovaće se četiri faktora bazičnih socijalnih stavova: tradicionalni i religiozni izvori autoriteta, lični interesi, poštovanje demokratskih vrednosti i subjektivna spiritualnost, uz mogućnost ekstrakcije još jednog, petog faktora - egalitarizma (Saucier, 2013).

H1.1. U skladu sa istraživanjem Petrovića i Međedovića (2011a), model će sadržati faktore nacionalne privrženosti (umesto faktora poštovanja demokratskih vrednosti, ili kao dodatni faktor), i racionalne duhovnosti (umesto faktora subjektivne spiritualnosti).

H2. Dobijene dimenzije socijalnih stavova koreliraće sa komplementarnim izvornim Saucierovim skalama socijalnih stavova umereno ili visoko, dok će sa nekomplementarnim korelirati nisko ili negativno.

U drugoj studiji, postavljene su sledeće, na prethodnim istraživanjima utemeljene hipoteze:

H1. Model dobijen u prethodnoj studiji će pokazati smislenu replikabilnost, odnosno, i na novom uzorku će se replikovati šest opštih faktora adekvatne sadržine: tradicionalni i religiozni izvori autoriteta, sebični interesi, humanizam, spiritualnost, egalitarizam i nacionalizam.

H2. Lexički derivirani socijalni stavovi, odnosno, njihove upitničke operacionalizacije, ostvarivaće umerene ili čak visoke pozitivne korelacije sa različitim komplementarnim konstruktima istog eksplanatornog nivoa: tradicionalni i religiozni izvori autoriteta pre svega sa religioznošću, konzervativizmom i tradicionalizmom; sebični interesi sa društvenom

dominacijom i makijavelizmom; humanizam sa egalitarizmom; spiritualnost sa eksternom merom spiritualnosti; egalitarizam sa eksternom merom egalitarizma; nacionalizam sa nacionalističkom orijentacijom i autoritarnošću.

H3. Leksički derivirani socijalni stavovi, odnosno, njihove upitničke operacionalizacije, ostvarivaće korelacije niskog intenziteta sa različitim merama ličnosti, i to: tradicionalni i religiozni izvori autoriteta pozitivno sa emocionalnošću, savesnošću i dezintegracijom, negativno sa otvorennošću; lični interesi pozitivno sa dezintegracijom, negativno sa crtama poštenje-skromnost, otvorenost i saradljivost; humanizam pozitivno sa otvorennošću, poštenjem, saradljivošću i savesnošću, negativno sa dezintegracijom; spiritualnost pozitivno sa shizotipijom i otvorennošću za iskustva; egalitarizam sa otvorennošću i saradljivošću; nacionalizam pozitivno sa dezintegracijom i emocionalnošću, negativno sa otvorennošću za iskustva.

H4. Leksički derivirani socijalni stavovi, odnosno, njihove upitničke operacionalizacije, ostvarivaće korelacije oba smera i umerenog intenziteta sa drugim relevantnim socijalno-psihološkim konstruktima (vrednosti, konfliktni etos, militantni ekstremizam, osnove moralnosti), i to: tradicionalni i religiozni izvori autoriteta pozitivne sa konzervativnim vrednostima, konfliktnim uverenjima, sve tri dimenzije militantnog ekstremizma i sa svih pet osnova moralnosti; lični interesi sa samounapređujućim vrednostima, svim dimenzijama konfliktnog etosa, apologijom nasilja iz domena militantnog ekstremizma i vezujućim osnovama moralnosti, dok će sa individualnim graditi negativne povezanosti; humanizam će pozitivno korelirati sa vrednostima iz klastera otvorenosti za promene, kao i sa individualizujućim osnovama morala, a negativno sa konfliktnim etosom, militantnim ekstremizmom i vezujućim osnovama moralnosti; spiritualnost će biti u pozitivnoj vezi sa samoprevazilažećim vrednostima, dok sa ostalim vrajablama koje grade nomološku mrežu leksičkih socijalnih stavova neće biti u značajnim relacijama; egalitarizam će imati dominantne pozitivne korelacije sa vrednostima otvorenosti za promene, te sa individualizujućim osnovama morala, dok će se ostalim merama graditi negativne relacije; i konačno, nacionalizam će imati pozitivne odnose sa vrednostima moći, tradicionalizma, konformizma i bezbednosti, sa svim konfliktnim uverenjima, a najviše sa patriotizmom i sigurnošću, kao i sa skalama militantnog ekstremizma i vezujućim moralnim osnovama.

H5. Leksički socijalni stavovi derivirani iz rečnika srpskog jezika će, usled adekvatnije kontekstualne validnosti, doprineti objašnjenju većeg procenta varijanse različitih kriterijumskih mera koje se tiču političkog ponašanja (partijske evaluacije), percepcije lošeg stanja u društvu i konfliktnog etosa te stavova o aktuelnim društvenim pitanjima (prema pridruživanju Evropskoj Uniji, nezavisnosti Kosova, prema imigrantima) u odnosu na originalni Sosijeov model leksičkih socijalnih stavova.

H6. Leksički socijalni stavovi derivirani iz rečnika srpskog jezika će bolje diskriminisati glasače različitih političkih opcija, kao i grupe osoba različitog religijskog opredeljenja u odnosu na Sosijeov model.

H7. Široki kontekstualni faktori, poput regiona u kojem ispitanici žive, sociodemografski faktori, kao i faktori ličnosti, biće značajne determinante leksički deriviranih socijalnih stavova, i to: tradicionalni i religiozni izvori autoriteta, sebični interesi i nacionalizam biće povezani sa prisustvom konflikta u regionu, starošću ispitanika, nižim obrazovanjem, nižim obrazovanjem roditelja i ekonomskom deprivacijom, dok će humanizam, spiritualnost i egalitarizam biti povezani sa nižim uzrastom ispitanika, višim ličnim i obrazovanjem roditelja i, potencijalno, ekonomskom sigurnošću.

Sadržaj disertacije i ostvareni rezultati

Uvodni deo ove disertacije kandidat započinje određenjem konstrukta socijalnih stavova, te kratkim istorijskim pregledom istraživanja usmerenih na ispitivanje strukture socijalnih stavova. Kandidat opisuje leksički pristup u psihologiji ličnosti i ukazuje na mogućnosti njegove primene u istraživanju socijalnih stavova, praveći istovremeno pregled dosadašnjih leksičkih istraživanja socijalnih stavova i kritički ih razmatrajući. Zatim pažnju posvećuje korelatima socijalnih stavova, prvo crtama ličnosti, dajući pregled istraživanja odnosa različitih socijalnih stavova, uključujući i leksičke socijalne stavove, sa dimenzijama petofaktorskog i šestofaktorskog modela ličnosti, a razmatra i specifičan doprinos crte dezintegracije (šizotipije) razumevanju socijalnih stavova. Na kraju poglavlja o ličnosti, pažnju usmerava i na razmatranje uloge crta ličnosti kao determinanti socijalnih stavova. Kandidat razmatra nakon toga i poziciju socijalnih stavova u kontekstu mreže socijalno-psiholoških fenomena koji su im konceptualno bliski, poput bazičnih ljudskih vrednosti, moralnih osnova, konfliktnih uverenja, militantnog

ekstremizma. Sledeće poglavlje posvećeno je raspravi o ulozi socijalnih stavova u razumevanju socijalno-relevantnih fenomena i oblika ljudskog ponašanja, poput političkog (glasačkog) ponašanja, te odnosa prema specifičnim društvenim temama i događanjima, kao što su odnos prema pridruživanju Evropskoj uniji, nezavisnosti Kosova, odnosa prema imigrantima, religiji. U poslednjem poglavlju uvoda, kandidat razmatra faktore koji mogu da imaju efekta na genezu socijalnih stavova, kako na individualnim nivou, poput sociodemografskih varijabli, tako i na porodičnom, pa i širem socijalnom nivou. Svako od poglavlja kandidat započinje određenjem ključnih pojmova, zatim opisuje i razmatra prethodna istraživanja i empirijski zasnovan korpus podataka o relacijama opisanih fenomena i socijalnih stavova, a na kraju daje zaključak u kojem kritički razmatra teme kojese se u svakom od poglavlja otvorile. Nakon ovog uvodnog dela, kandidat precizno opisuje problem ovog istraživanja, i navodi da pitanjima koje su u fokusu ovog rada prilazi kroz dve studije.

Sledi prikaz prve studije, koju otvara definisanje ciljeva i postavljanje hipoteza. Nakon toga sledi detaljan opis metodologije istraživanja, podeljen na dva dela. U prvom je detaljno opisana metodologija bazirana na leksičkom pristupu koja vodi ka definisanju korpusa socijalnih stavova deriviranih iz rečnika srpskog jezika. Opisane su procedure ekstrakcije termina koji referiraju na socijalne stavove iz rečnika srpskog jezika, njihova konverzija u upitničke stavke i izrada prve verzije upitnika za ispitivanje socijalnih stavova. U drugom delu, koji se odnosi na prikupljanje podataka, opisane su varijable istraživanja, kao i primenjeni instrumenti, opisana je procedura prikupljanja podataka, definisan je uzorak, pri čemu je kompariran sa podacima sa popisa stanovništva iz 2011. godine, te je dat detaljan prikaz tehnika i procedura za obradu podataka.

Poglavlje sa rezultatima istraživanja prve studije počinje sa detaljnim opisom procedure ekstrakcije termina koji referišu na socijalne stavove iz rečnika srpskog jezika, kao i ishoda, tj., rezultata u svakoj fazi ovog procesa. Nakon toga, prikazani su rezultati serije različitih statističkih procedura primenjenih u cilju utvrđivanja broja latentnih dimenzija leksičkih socijalnih stavova. Prikazani su rezultati eksploratorne faktorske analize, opisani ishodi primene različitih egzaktnih kriterijuma za utvrđivanje broja faktora koje treba zadržati, uključujući i paralelnu analizu. Nakon toga su prikazane procedure za dvostruku kros-ajtemsku i kros-uzoračku validaciju, sprovedene opet u cilju utvrđivanja broja stabilnih latentnih struktura koje se mogu izolovati u

različitim uzorcima stavki i ispitanika. Primena različitih statističkih procedura sugerisala je mogućnost zadržavanja pet ili šest faktora kojima se može optimalno opisati prostor leksičkih socijalnih stavova. Sledeći deo rezultata prikazuje procedure za validaciju modela i izbor optimalnijeg od njih. Prikazanesu povezanosti faktora svakog modela sa skalama originalnog američkog modela leksičkih socijalnih stavova, testirana je podesnost modela putem eksploratornog modelovanja strukturalnim jednačinama. Na kraju je testirana i prediktivna validnost ova dva modela. Rezultati ovih analiza išli su u prilog šestofaktorskom modelu strukture leksičkih socijalnih stavova. Nakon toga, opisani su rezultati različitih analiza usmerenih na detekciju užih dimenzija leksičkih socijalnih stavova: izračunavanje koeficijenata kongruenci, koje je vodilo utvrđivanju optimalnog broja subdimenzija u okviru svake od širih dimenzija socijalnih stavova, testiranje postavljenih modela sa različitim brojem subdimenzija kroz konfirmatornu faktorsku analizu, koje je rezultovalo izborom modela sa po dve subdimenzije u okviru svake od širokih stavskih dimenzija. Prikazane su i deskriptivne karakteristike na osnovu prethodno opisane procedure kreiranih skala za merenje leksičkih socijalnih stavova: interkorelacije između skala koje operacionalizuju dimenzije i subdimenzije socijalnih stavova, njihove aritmetičke sredine i standardne devijacije, koeficijenti interne konzistencije i test-retest pouzdanosti, te indeks tačnosti profila. Konačno, prikazana je matrica korelacija dimenzija i subdimenzija leksičkih socijalnih stavova deriviranih iz rečnika srpskog jezika sa dimenzijama iz originalnog američkog modela.

Kada je u pitanju druga studija, nakon prikaza metodskog dela kandidat prikazuje rezultate analiza usmerenih na ispitivanje replikabilnosti i stabilnosti dobijenog šestofaktorskog modela: eksploratorne faktorske analize i kriterijuma za retenciju faktora, koeficijenata kongruencije, te eksploratornog modelovanja strukturalnim jednačinama. Nakon prikaza deskriptivnih podataka, sledi prikaz rezultata ispitivanja konstrukt-validnosti šestofaktorskog modela leksičkih socijalnih stavova. Najpre su prikazane korelacijesa američkim proširenim petofaktorskim modelom, a zatim korelacije sa eksternim merama socijalnih stavova. Opisani su i rezultati faktorske analize zajedničkog prostora socijalnih stavova, leksičkih i konvencionalnih. Nakon toga, prikazane su i matrice korelacija sa merama ličnosti, kao i ostalim varijablama koje činenomološku mrežu leksičkih socijalnih stavova: vrednosti, moralnih osnova, konfliktnog etosa i militantnog ekstremizma, kao i rezultati faktorske analize u njihovom zajedničkom prostoru. U sledećem delu ovog poglavlja opisani su rezultati hijerarhijskih multidimenzionalnih regresionih analiza, kao i

kanoničkih diskriminativnih analiza, kojima je ispitivana prediktivna valjanost leksičkih socijalnih stavova i njihov doprinos razumevanju političkog ponašanja, percepcije stanja u društvu, konfliktnog etosa, religijske orijentacije, te odnosa prema Evropskoj uniji, Kosovu i imigrantima. Na kraju ovog poglavlja, prikazani su rezultati hijerarhijskih regresionih analiza usmerenih na ispitivanje determinanti šest leksičkih socijalnih stavova, uključivanjem variranja individualnih i kontekstualnih karakteristika. Nakon toga sledi diskusija dobijenih rezultata i završna razmatranja, u kojima autor rezimira dobijene nalaze, interpretira ih u skladu sa postavljenim hipotezama i integriše sa prethodnim istraživanjima. Ukratko rečeno, rezultati ovog istraživanja pokazali su da je iz rečnika srpskog jezika, primenom metodologije zasnovane na leksičkoj paradigmi, moguće izdvojiti socijalne stavove. Oni se mogu opisati sa pet do šest širokih dimenzija socijalnih stavova, s tim što se šestofaktorski model pokazao optimalnijim, u smislu stabilnosti strukture, odnosa sa eksternim merama, te po svojim prediktivnim kapacitetima. Tih šest širokih dimenzija se mogu interpretirati kao tradicionalni i religiozni izvori autoriteta, lični interesi, humanizam, spiritualnost, egalitarizam i nacionalizam. U okviru svakog od ovih faktora, moguće je identifikovati uže stavske dimenzije, kojih ima 12, redom: religioznost, tradicionalizam, sebični hedonizam, socijalna dominacija, demokratske vrednosti, vera u dobru stranu ljudske prirode, misticizam, filozofski idealizam, komunizam, anomija, etatizam i nacionalna privrženost. Šest generalnih leksičkih faktora pokazuju relativno dobru replikabilnost, izuzev subskale etatizma. Nasuprot nekim indicijama, empirijski argumenti dominantno idu u prilog nezavisnosti nacionalizma u odnosu na tradicionalne i religiozne izvore autoriteta. Leksički socijalni stavovi organizovani su u hijerarhijsku strukturu, na čijem je vrhu generalni faktor Konzervativizma. Oni takođe pokazuju adekvatnu konvergentnu i divergentnu valjanost. Imaju i smislene odnose sa crtama ličnosti, pri čemu je najinteresantniji i teorijski najvažniji ovde identifikovan doprinos dezintegracije. Leksički socijalni stavovi derivirani iz srpskog jezika pokazuju dobre prediktivne i diskriminativne sposobnosti. Oni su dominantno determinisani crtama ličnosti, mada postoje i određeni relativno slabi efekti šire socijalne sredine, pre svega multietničnosti sredine. Rezultati ovog istraživanja dominantno idu u prilog hipotezi o univerzalnosti socijalnih stavova, jer prvih pet stavova sadržinski odgovara onima identifikovanim u drugim kulturama. Razlika je u ekstrakciji šestog faktora, nacionalizma, kao i u relacijama ovde identifikovanog egalitarizma, koji se ne ponaša u skladu sa očekivanjima, već gradi pozitivne odnose sa konzervativnim pa i nacionalističkim stavskim dimenzijama. Stoga se,

dakle, moze reći da struktura može biti univerzalna, ali da sam sadržaj faktora može biti pod uticajem specifičnih društveno-istorijskih okolnosti pod kojima se jedno društvo razvija. U poslednjem delu ovog poglavlja kandidat sumira i integriše nalaze, izdvaja najznačajnije uvide, ukazuje na nedostatke istraživanja kao na i mogućnosti za dalja istraživanja leksičkih socijalnih stavova.

Naučni doprinos

Naučni doprinos ovog istraživanja je višestruk. Počev od toga da je tokom više od deset godina od razvoja leksičkog modela socijalnih stavova od strane Saucier-a (2000), leksički model relativno malo proveravan, ovo istraživanje je pružilo značajan doprinos razumevanju socijalnih stavova iz perspektive leksičkog pristupa. U tom smislu, od važnosti je imati u vidu da do sada leksičko istraživanje socijalnih stavova nije realizovano na srpskom jeziku, kao ni na drugim slovenskim jezicima, te se značaj ovog istraživanja ogleda i u tome što je prvo u navedenom smislu. Pored toga, rezultati ovog istraživanja od značaja su i za razumevanje prirode bazičnih socijalnih stavova i, pre svega, njihove univerzalnosti. Takođe, s obzirom na burne socijalne, istorijske i uopšte kulturološke uslove razvoja društva u Srbiji, istraživanje bar delom osvetljava pitanja efekata socio-istorijskih i kulturoloških faktora formiranju socijalnih stavova, o čemu postoji malo empirijske evidencije, posebno u zemljama istočne i jugoistočne Evrope. Važno je napomenuti da istraživanje ima i metodološki doprinos jer je rezultovalo instrumentom koji će imati značajnu primenu u istraživanjima socijalnih stavova. Istraživanje je, kreiranjem široke nomološke mreže socijalnih stavova, odnosno ispitivanjem njihovih relacija sa različitim drugim konstruktima, pružilo uvid u poziciju socijalnih stavova u okviru drugih konstrukata, o čemu u literaturi postoje oskudni podaci. Posebno je važno naglasiti da je prvi put u okviru ovog istraživanja ispitan i identifikovan doprinos dezintegracije razumevanju socijalnih stavova, što može imati velike teorijske i praktične implikacije. Takođe, ono je pružilo značajne podatke i o ulozi socijalnih stavova u razumevanju prirode različitih oblika socijalnog ponašanja ljudi, koji se standardno izučavaju ali u pogledu kojih postoji ogromna praznina u znanju. Takođe, prvi put je u okviru ove disertacije opsežno pristupljeno ispitivanju socijalnih, demografskih i ličnih faktora koji doprinose razvoju pojedinih socijalnih stavova. Ovim istraživanjem, kandidat teži tome da barem delimično ispuni prazninu u dosadašnjem znanju o bazičnim socijalnim stavovima i drugim

pomenutim relevantnim fenomenima. Rezultati istraživanja imaju značajnu praktičnu primenu u svim onim oblastima u kojima je relevantno socijalno ponašanje ljudi.

Zaključak

Doktorska disertacija kandidata Bobana Petrovića predstavlja originalno i samostalno naučno delo kojim su u celosti ispunjeni ciljevi i zadaci navedeni u odobrenoj prijavi doktorske disertacije. Kandidat je u svojoj tezi demonstrirao svoju punu istraživačku zrelost, odlično vladanje metodologijom i omogućio je sticanje relevantnih znanja o socijalnim stavovima i njihovoj ulozi u razumevanju ljudskog funkcionisanja.

Imajući sve izneto u vidu, predlažemo Nastavno-naučnom veću Filozofskog fakulteta da prihvati naše pozitivno stručno mišljenje i kandidatu Bobanu Petroviću odobri javnu odbranu doktorske disertacije "Struktura, determinante i korelati leksički deriviranih socijalnih stavova u Srbiji".

Komisija:

---

dr Goran Knežević (mentor),
redovni profesor, Filozofski fakultet u Beogradu

---

dr Iris Žeželj,
docent, Filozofski fakultet u Beogradu

---

dr Oliver Tošković,
docent, Filozofski fakultet u Beogradu

---

dr Ljiljana Lazarević,
naučni saradnik, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

---

dr Janko Međedović,
naučni saradnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd